

ALAIOR, EL TEMPS I LA MEMÒRIA¹

Josep M. Quintana

Quan, amb els fills petits, cada dissabte migdia, enfilàvem la carretera general per anar a dinar amb els meus pares, sempre els feia la mateixa pregunta en pujar l'ampit d'una carena rera la qual ens apareixia de sobte la imatge de la blanca ciutat: ¿Quina és la vila més bella de Menorca i part de l'estranger? I ells (cal reconèixer que en un to de veu força burleta) em contestaven de cor: Alaior! I així cada vegada.

Avui, amb la desviació de la carretera que evita l'entrada al poble, l'ampit aquell de què ara us parlava ha desaparegut i Alaior ja no se'ns descobreix, com abans, de cop sobte, però tanmateix hem guanyat una certa perspectiva quan, uns metres enllà, la carretera ens ofereix una vista esplèndida de la vila i, sobretot, de la seva edificació més senyera: l'església parroquial de Santa Eulàlia, encimbellada dalt el turó on va situar-se el nucli primitiu de la ciutat antiga, una església que, després de la seva darrera reforma, ens mostra altiva una bellesa impactant.

La seva fundació deriva molt possiblement de la necessitat de fer sorgir uns pobles escalonats sobre el camí reial de Maó a Ciutadella -l'antiga via romana- per tal de fomentar la colonització de les terres conquistades pel rei Alfons. Fou l'any 1304 quan Jaume II de Mallorca fundà a la finca Ihalor, adquirida pel Patrimoni reial, aquella vila que, a més de la funció colonitzadora, tenia també la de vila-camí i una certa funció estratègica. Hernández Sanz ens conta que el 29 d'abril del 1304 Jaume II va escriure, des d'Argilers, una carta al seu lloctinent a l'illa de Menorca, el cavaller Dalmau de Garriga, indicant-li que ordenés al seu procurador Puigdorfila l'elecció de tres menorquins de reconeguda probitat, justos i fidels perquè procedissin a la taxació de l'alqueria Ihalor, amb l'objecte de fundar-hi una població nova. També sabem que, com a conseqüència del Pariatge de 1301 (el Pariatge fou un conveni entre el poder reial i les autoritats religioses per a dur a terme la divisió eclesiàstica de l'illa), s'establiren a Menorca set parròquies entre les quals hi havia la de Sant Eulàlia i també la rural de Sant Llorenç de Binixems. I així va néixer aquest poble el nom del qual té una etimologia força dubtosa. Poca cosa podem dir, en efecte, de la forma *Yhalor*, que és la més antiga de les documentades, tot i que trobem grafies diverses al llarg dels temps (*Alayhor*, *Hyalor*, *Yslaor*, *Aleyor*, *Aleor*, etc.). Només que es tracta d'un nom pre-romà que, com observa Corominas, recorda vagament el nom d'*Iluro*, que deu ésser alhora la forma etimològica del mallorquí *Alaró* i d'*Alarona*, suburbi de Mataró, que, com és ben sabut, s'anomenava *Iluro* en el temps dels romans. Això no obstant, el filòleg català creu que el mot té força més semblança amb la base *Aial-*, que és comuna a tota una sèrie de noms pre-romans hispànics: els dos *Aielo* valencians, el basc *Ayala*, i, a l'extrem sud del País Valencià, una forma originària *Ayel-la*, sembla haver donat el nom de la vila xurra d'*Elda*. En aquest sentit podem afirmar que *Alaior* (que és la versió correcta catalana i el nom oficial de la vila, malgrat que la fonètica popular el contregui en les formes *Alaó*, *Aló* o, fins i tot, *Lo*) té el mateix tema *Aial-* amb l'afegiment d'una terminació *-or*; car un canvi *Aialor*>*Alaior* pertany a un tipus de metàtesi corrent.

La urbanització de la ciutat, centrada en el turó que presideix la gran església de Santa Eulàlia, ha anat descendint lentament cap el pla, en eixamples al nord i al sud. A principis del segle

---

¹ Conferència d'obertura del curs del Fòrum Tercer Mil·lenni d'Alaior. Octubre de 1998

XX, la carretera general travessava la vila. Cap a meitats d'aquest mateix segle es desvià tot deixant la ciutat a la seva dreta (seguint la carretera en direcció Maó-Ciutadella). Finalment, la carretera general s'ha allunyat encara més, atès que Alaior s'ha estès en totes direccions per la falda del turó sobre el qual va edificar-se.

La primera descripció completa que tenim de la ciutat és la feta per l'arxiduc Salvador d'Àustria en el *Die Balearen* (1890), el qual va descriure-la com una urbs densa, pulcra i ben acomodada. Per onsevulla que passis -deia- “es veuen sabaters enfeinats: a les entrades de les cases, a les habitacions que donen al carrer i fins i tot en alguns soterranis. Els carrers són de traçat irregular, empedrats i alguns amb un ferm de roca natural.” Diguem, però, que el seu bellíssim empedrat va desaparèixer amb la instal·lació de l'aigua corrent i del clavegueram entorn del 1970.

Però Alaior no és, tan sols -almenys no ho és per mi-, un conjunt urbà més o menys harmònic, de carrers sinuosos, de parets blanques, de cases impol·lutes, de sabaters que deixaren la banqueta per anar a treballar a unes fàbriques que han configurat un teixit industrial i manufacturer importantíssim, que s'ha anat, però, esvanit els darrers temps. No és, només, per mi, aquell conjunt de coses que l'historiador, el geògraf o el periodista es veu obligat a descriure quan ha de presentar al lector una ciutat. Per mi, Alaior és molt més que tot això: és una vivència, és el marc irrepetible on vaig viure els meus primers anys, és un camí d'infantesa (i també de joventut) fet entre gent coratjosa i empenedora, exagerada i radical, sentimental i dividida. Perquè, si el que més s'assembla a una gota d'aigua és una altra gota d'aigua, res no hi ha tampoc més semblant a un alaiorenc que un altre alaiorenc, encara que l'un cregui estar a les antípodes de l'altre.

Jo vaig néixer al carrer Ample, a una de les petites artèries centrals de la vila l'any 1950, en un context sociopolític dominat pel franquisme i, per tant, en una època on les disputes i els enfrontaments ideològics havien perdut, a cop de vista, el seu pregon significat polític. Malgrat tot, aquests es mantenien ofegats per una mena de cendres volàtils que permetien despuntar alguns cailus a penes les circumstàncies s'esdevenien favorables. I si als anys trenta les disputes havien estat entre monàrquics i republicans, als anys seixanta ho eren entre catòlics integristes i progressistes, però a l'observador perspicaç no se li pot escapar l'arrel de les bregues ciutadanes que -més civilitzades, és cert- han reflorit quan la situació política d'Espanya ha permès de confrontar les idees (i els sentiments) amb plena llibertat.

Encarnen les darreres reminiscències polítiques de la meva infantesa les societats que vulgarment coneixíem com es Casino i es Rincó. Encarades l'una a l'altra a la plaça del poble (avui es Casino ja no ocupa el seu lloc habitual en el bell edifici que construí l'arquitecte Femenías al començament del carrer d'es Palmer, sinó que està situat, -per a *inri* de vells republicans i anarquistes-, al lloc que ocupava es Rincó), encarades -dic- l'una a l'altra, aquestes societats que nosaltres denominàvem tal com jo ara ho he fet, es coneixien abans com es Monarca i es Comitè, que a la vegada eren els noms populars del Centro Monárquico i del Círculo Democrático y Republicano (ja desaparegut). I aquestes són algunes de les coses que revelen una mica el nostre caràcter i expliquen en part la nostra realitat. I no oblidem que si a Alaior s'hi va editar *El Porvenir del Obrero*, setmanari que fou portaveu de la ideologia llibertària, també s'hi publicà *Cruz i Espada*, amb el subtítol de “semanario católico radical”, que fou l'abanderat més extrem de l'integriste catòlic.

Tot això ho vaig veure amb els anys, quan el desenvolupament intel·lectual em va permetre de reflexionar sobre les coses que m'envoltaven, però m'era absolutament desconegut quan vivia els

meus primers anys en una família que cal situar en un entorn social ben concret. A ca meva érem catòlics i menestrals. Apolítics per definició, és a dir, integrats absolutament en la ideologia dominant del sistema que aleshores vivíem. I vaig trobar-m'hi bé en aquell ambient de veritats i certeses indubtables, algunes de les quals, per cert, mai no he abandonat, tot i el distanciament crític que he hagut de practicar respecte d'altres que aleshores em semblaven tan evidents com també inescrutables. I l'annex formatiu de la meua família era el col·legi La Salle, situat aleshores dalt sa plaça Nova, un col·legi que ocupava exactament l'actual edifici vermell que, en deixar-lo els *hermanos*, va transformar-se en una finca de pisos familiars dividits en propietat horitzontal. I em veig cursant el primer any de primària a la classe de l'*hermano* Bernat Ribot, un home petit i grassó, nascut a Ariany (Mallorca), entranyable com pocs, de cabells blancs i d'una gran saviesa popular, tot i que gens acadèmica. De fet era un pagès mallorquí que gaudia d'anar a l'hort que els *hermanos* tenien dalt el Cós, camí del cementiri. Ell, al camp, era feliç. Quan arribava la tardor, collia els primers esclatassancs a l'alzinar d'en Salort i, a l'època dels tords, visitava els colls més adients amb uns filats que col·locava de manera estratègica. Llavors venien els espàrrecs i tota la resta de fruits que naturalment ens dóna la terra. Però no era això tot el que feia l'*hermano*, perquè també preparava les llargues vetllades de glossat que tenien lloc al teatre del col·legi i l'escenificació de *Dony Pere Singlà* (una sarssueleta del mestre Ignasi Gutiérrez) pel Carnaval, que esdevenia el seu projecte suprem en el món de la cultura ("Ai, sant Nofre i sant Macari!", deia dony Pere, mentre la gent reia a cor que vols). Però la seva bonhomia -la de l'*hermano* Bernat- era tan gran que no admetia lectures en contra. L'any següent vaig entrar a l'escola segona, que regentava l'*hermano* Gabriel Luis. Aquest, ben al contrari, era un home sever, de mirada glaçant i morro fort, que ens tenia sempre atemorits. No record si era o no bon ensenyant, però sí tinc present la por que la seva sola presència ens produïa. Jo era un dels alumnes més joves i m'asseia al darrer banc, al costat d'Antoni Pons Morlà. Teníem els números trenta-cinc i trenta-sis. Acabat, però, aquell curs vam ascendir als números set i vuit, la qual cosa va situar-nos a la fila primera de la classe. De fet, cada fila estava formada per dos bancs amb quatre seients, i el número vuit estava vora la porta d'entrada i duia annex el càrrec de porter, el qual comportava sortir al passadís per a rebre les visites quan algú entrava a l'escola. I allò m'agradava. Aviat, però, ens canviaren de mestre i vingué l'*hermano* Gabriel Casimiro, mallorquí com tots els anteriors, de cara rodona i olivàcia, de pòmuls sortits i papada exageradament gran. Era molt alt (almenys a mi m'ho semblava) i molt gras, tenia el ventre sortit, expedia un tuf desagradable i solia fer unes intenses dormides arribat el capvespre, mentre llegíem les sempre atraients aventures de la Història Sagrada.

Vaig anar a la Salle pocs cursos abans de començar el batxillerat. No puc oblidar, però, les llargues vetllades contemplant les filmines Don Bosco o contemplant els quadres escènics de la *galería salesiana* (naturalment sempre en castellà), o les misses de nou, cada diumenge matí a la parròquia, o els berenars de xocolata desfeta el dia del patró després de cantar a l'uníson:

*Honor y prez a San Juan de la Salle,
patrono tutelar de la incauta niñez.
A nuestro protector, en este triste valle,
honor y prez, honor y prez!*

Val a dir, però, que el col·legi girava entorn de la figura protectora del senyor Joan Villalonga, *es canonge Virolla*, un home escardalenc i esprimatxat, de veu a penes perceptible, fill de donya Marianna de Febrer, que fou la qui va dur els *hermanos* a Alaior l'any 1908, i hereu d'una considerable fortuna que, en part, va repartir entre aquells i l'església. El senyor Joan Virolla havia accedit a la dignitat de canonge de gràcia, per decisió del bisbe Pascual, amb l'expressa dispensa d'assistir al Capítol perquè, d'assumir una tal obligació, el canonge Virolla hauria renunciat ben segur a tan preuat benefici, atès que no volia moure's del seu poble i, més concretament, de la Costa de l'Església, on la família Virolla hi tenia la casa pairal. Capellà de *missa i olla*, la màxima distracció del canonge era arribar-se a Son Bou (finca de la qual n'era propietari), assegut en la part posterior d'un descapotable marronós, amb forma de banyera i botzina de goma que el xofer feia xisclar -mec-mec, mec-mec- mentre circulava.

Quan acabàvem el curs, els alumnes anàvem a Cala en Porter a peu des d'Alaior. Sortíem de bona hora pel camí dels horts, travessant el barranc. Ens endinsàvem per entre camps esponjosos i per entre fruiters beneïts situats en un indret arrecerat de la tramuntana. Nosaltres, però, seguïem caminant fins que assolíem la platja. I allí arribàvem xops de suor sota el xibit que ens protegia, lassats per l'esforç i, sobretot, immensament feliços...

L'aigua de Cala en Porter era maragdososa, transparent, pròpia d'una platja verge d'entrant molt suau, que no et cobria fins que t'endinsaves metres i metres. I l'arena es convertia llavors en un camp de batalla fantàstic on tots els al·lots clapotejàvem, -xip-xap, xip-xap- fins a quedar extenuats. I oblidàvem sovint que el sol era omnipresent i deixàvem que amorosís la nostra pell tendra que sortia d'un hivern que ens havia semblat llarguíssim, fins que ens l'arrabassava materialment. Quan queia la tarda, les cares anaven transformant el somriure en un rictus de cansament que ja ningú no podia dissimular. I aleshores iniciàvem el retorn fins a un d'aquells horts del barranc on ens esperaven els camions d'en Toni Quintana i d'en Pepe Jeroni. Tots hi pujàvem satisfets i, de sobte, les cares novament recobraven el ritme modulad del somriure i es deixaven amoixar per la brisa de la tarda, pel vent suau i temperat d'aquest juny xamós que riu entre les estrelles, de què parla Ruyra en un dels seus relats. I tornàvem cantant fins al poble, que travessàvem de cap a cap, amb els rostres vermells i les veus enrogallades. Tones immenses de joia emplenaven aquells dos camions que ens conduïen fins dalt sa plaça nova. Allí baixàvem i formàvem unes files ordenadament. Les nostres esquenes repel·lien aleshores, de manera instantània, qualsevol carícia perduda. I com si portéssim tot el foc del sol a dins dels cossos, un rera l'altre, avançàvem delerosos vers la porta del col·legi on, convidats pel canonge, algú ens donava un gelat de vainilla que anava traient amb una cullera d'una bombona envoltada per una capa de suro aïllant i dipositava damunt una neula. I ben al seu costat -al costat del recipient de gelat de *Can Fernando* (oficialment "La Menorquina")- el canonge Virolla restava assegut en una butaca, rera les seves ulleres daurades, somrient i beatífic, mirífic gairebé, amb la seva mà parada per tal de rebre un bes que, després d'agafar el gelat (però abans de fer-li la primera llepada), hi dipositàvem sonorament i agraïda. Érem els al·lots més feliços del món i aquell primer *mantecado* de l'any ens semblava la joia més preciosa que el canonge podia oferir-nos. I després marxàvem lluints, esclatants i joiosos. "¡Honor y prez a San Juan de la Salle, honor y prez, honor y prez!"

...

Ja hem vist que Alaior compta, des del segle XIV, amb una parròquia -Santa Eulàlia- de fundació reial. Gabriel Julià creu que l'antiga església devia ésser de menors dimensions que l'actual i que deuria estar inscrita en les formes arquitectòniques pròpies del seu segle. Possiblement es tractava d'un monument gòtic que es devia allargar a partir de la façana principal, la qual cosa explicaria les arquivoltes gòtiques que encerclen la porta i part de la façana. Ara bé, tan pobre record no ens permet donar per bona -com agudament ha observat Gabriel Julià-, ni amb la major llicència, la filiació de l'església en l'estil gòtic "decadent, molt alterat", segons la defineix l'arxiduc Lluís Salvador, expressió que ha tingut inversemblant recordança, ja que va repetint-se i repetint-se en treballs i monografies fins les més recents, afirmació que no és adequada, però, amb l'estil interior del temple.

Els historiadors, amb poca diferència, donen l'any 1674 com l'any de la col·locació de la primera pedra del presbiteri i l'any 1684 com l'any de la inauguració del temple. El 2 d'agost d'aquest any es degué cloure la volta de la nau, segons consta en una de les seves inscripcions. Mentrestant, es féu el campanar, i les obres no van acabar definitivament fins l'any 1690, segons recorda una segona inscripció de la volta.

L'església, del segle XVII, és una de les més espaioses de Menorca. La llargària de la nau és de 33 metres i mig i de quasi 12 la seva amplària. Tota la nau és coberta per una volta de canó i el presbiteri hi comunica mitjançant un gran arc triomfal a menor altura d'aquella, el qual permet l'obertura d'una petita rosassa que, amb la més gran situada a la façana principal, constituïen quan jo era infant les úniques obertures que donaven llum a aquell espai grandios, fent així que dins l'església hi regnés la penombra. L'església, en efecte, sol presentar, gairebé sempre, una fosca matisada i intensa. Hi ha, però, uns moments d'excepció: són aquells del capvespre que ara em reté clarament la memòria.

Quaresma. Solia haver-hi sermó a primera hora de la tarda. I llavors Santa Eulàlia cobrava un especial interès perquè era en moments com aquells quan el sol besava de ple la rosassa de la façana major i acoloria la nau que s'il·luminava com per a una gran festa amb la calidesa d'uns tons irrepetibles que les vidrieres de colors distribuïen ordenadament. Aleshores el rector, revestit amb el roquet blanc de randes finíssimes, sortia de la sagristia acompanyat per dos escolans. S'aturava davant del presbiteri, s'agenollava, i pregava uns moments. Seguia després fins la trona a pas reposat i greu per a fer la prèdica esperada. Jo l'admirava. Volia assemblar-m'hi. Aquell home em pareixia l'encarnació mesurada de la virtut, del poder i de la saviesa. ¿I quin poder tenia aquell home? Cap possiblement, però el seu prestigi, l'*auctoritas*, era més gran que el de qualsevol altra mortal d'aquell poble. Fa uns anys el vaig anar a veure a Ciutadella. El temps no havia passat endebades. Ell, però, continuava atent a la vida, que contemplava en el sojorn capvespral dels seus vuitanta anys.

Darrera el presbiteri s'hi va construir un cor molt capaç, amb absis semicircular cobert amb una gran copinya. Avui, però, aquest cor no comunica amb el presbiteri ja que l'accés fou cegat anys enrere. I, en lloc del tradicional retaule, cobreixen les parets tres quadres de gran format obra d'Andreu Galbis (1797-1874) que estaven situats originàriament a la capella del baptisme, els quals se salvaren de la destrucció durant la guerra civil gràcies al fet d'haver estat arrabassats i conservats en una casa particular. Els títols d'aquests tres grans quadres són: *El baptisme de Crist*, *Sant Pau*

batia Stefanos, i Sant Pere batia Corneli. I és dins el cor aquest al qual ara no pot accedir-se des de l'altar, on hi havia situat originàriament el cadiram que ocupa el presbiteri. I és també allí on el senyor Joan de Puigmenor, el vicari, ens ensenyava la doctrina cristiana quan havíem de fer la primera comunió.

Sí, tots ho sabíem aleshores: érem soldats, “soldados de Cristo”, com ell ens recordava, joves disposats a morir per l'Església defensant la veritat. I era una sort -que ho cal reconèixer- pertànyer a la religió vertadera de la qual n'acabàvem d'aprendre tot el més elemental. Una religió que tenia aleshores respostes a tots els interrogants i una doctrina que recitàvem de cor, sense dubtar cap resposta. “¿On érem ahir?” que ens demanava el vicari. “A la segunda persona de la Santísima Trinidad”, li contestàvem. “*Vamos* a veure, idò: ¿quien es la segunda persona de la Santísima Trinidad?” “Jesucristo”, li responíem. “¿Y quién es Jesucristo?” Doncs “Jesucristo es el Hijo de Dios que fue enviado al mundo para redimirnos del pecado.” I jo, amb la doctrina no tenia problemes perquè la mare me l'havia ensenyada darrera el taulell de l'estanc. “Tu podries fer més” era la seva frase preferida. I jo intentava defensar-me: “Però és que...” i mai no passava d'aquí: “No hi ha *pe-ros* que valguin”, que ella em replicava. I és així com, entre *quarterons* de dues pessetes, *ideals* de dues deu i *caldo* de sis pessetes comptades, vaig aprendre, una a una, totes les respostes que calia saber d'aquella mena d'extracte teològic de tot el principal. Per això, quan va demanar-me el vicari, asseguts dins el cor de l'església, “¿que en saps res, de sa Doctrina?”, jo li vaig poder contestar: “Ja la sé tota, senyor Joan.” I ell em posà una cara de pa cuit, com desconfiant de tanta intrepidesa. “*Vamos* a veure, bergant, si açò que dius és cert.” I el vicari va examinar-me a consciència. I en quedar convençut que em sabia totes les respostes del quadern, no va dubtar-ho ni mica: “Veig que ets un bon cristià”, em digué amb una gran contundència. I jo vaig quedar molt satisfet d'aquella afirmació, que vaig córrer a explicar a la mare i en la qual he pensat tot sovint quan, a cop de decepcions, he descobert el perquè de tot plegat.

I després de la primera comunió, que fèiem sempre el diumenge de l'Àngel, arribava la festa del Corpus. Gran festa d'entre setmana perquè tots ho sabem: “Tres jueves hay en el año que relucen más que el sol: Jueves Santo, Corpus Christi y la Ascensión.” I el Corpus arribava amb un cel irritant de tanta nitidesa, un cel en el qual hi brillava un sol omnipotent. Però aquí, a la terra, teníem la gran processó. Perquè... ¿qui no recorda la processó del dia de Corpus, la més bella d'aquelles que es fan i es desfan? Els centurions es vestien de gala amb la capa vermella i amb els seus calçons blancs, perquè era dia de joia, de festa insuperable en el qual passejàvem el cos del Crist consagrat dins la seva custòdia pels carrers de la ciutat. I la gent de les voreres es prostrava davant el tàlem aquell, majestuós i daurat, sota el qual hi anava el rector amb la capa posada i sostenint tot un Déu amb les mans.

Pètals de flors oloroses cobrien el terra i flairoses olors de primavera sortien per tots els costats mentre la banda de música sonava melodies adequades, algunes, fins i tot, amb lletra de José María Pemán. I al bell mig de la plaça del poble s'hi aixecava un altar, ornat amb roses blanquíssimes, amb liris i palmes del dia de Rams, un altar al qual es pujava a través d'unes grades que el feien altíssim, i la plaça aquella s'omplia de gent sota un cel net i blau que solcava un aire molt prim de primavera. I el rector feia una plàtica vibrant, d'un gran efectisme, que acabava amb a benedicció solemne i final. “Cantemos al amor de los amores”, entonava aleshores l'orquestra, “can-

temos al Señor”, seguíem tots entonant a l'uníson, mentre se'ns posava la pell de gallina, embolcats com estàvem de glòria i majestat.

Però tornem a l'església. La seva façana principal, avui molt restaurada, conserva possiblement certa configuració de l'església primitiva i, observada des del carrer, se'ns mostra força imponent. La porta major, encerclada per l'arcada gòtica, ha evolucionat l'esquema manierista vers una solució més apropiada al barroc i el cos superior de la portada queda definit per una fornícula semicircular amb coberta de copinya. En el frontó hi destaca l'escut de la vila. I els costats de la fornícula s'adornen amb grans volutes decorades amb perles, motius florals i angelets.

I és per la porta major de l'església que sortia la processó del Divendres Sant en la qual participaven diverses confraries, entre les quals hi destacava la dels centurions de Sant Corneli i la del Sant Sepulcre, que formaven tan sols propietaris rurals. La processó del Divendres Sant voltava la vila pels seus carrers principals i, en arribar a la plaça, s'aturava uns instants per a procedir a fer l'enterrament del sant sepulcre a la petita església de Gràcia, a “ca ses monges”, situada a començaments del Palmer, al costat de l'antic Hospital. Deixat allí el cos de Jesús, la processó seguia després pel carrer Menor fins que arribava a l'església, en silenci. I llavors, amb la nau de gom a gom, escoltàvem el sermó -sempre patètic- de la soledat.

L'any aquell del qual ara us vaig a parlar, els problemes començaren, però, el dimecres. En efecte, la banda de música s'havia dissolt i la processó del divendres hauria de fer-se en silenci. “Haurem de cantar barres”, deia el vicari compungit. Però d'immediat ens demanava: “¿No reuniríeu uns músics que es prestessin a sonar?”

Hi quedaven només dos dies i allò semblava impossible. Però nosaltres encara no havíem complert els vint anys i teníem més il·lusió que vergonya. El meu amic Antoni Pons digué que sí, que era possible, i que si havíem de fer un paperot, doncs que el faríem plegats i, dret o tort, la nit del dijous havíem recollit ja un grup de músics disposats a animar la processó de l'Enterrament. Però aquell any tot s'improvisava i no hi havia massa temps per a vestir el sant. Assajàrem una peça. Parsimoniosa i llòbrega, com s'escau en unes exèquies i, al cap d'unes hores, els sons conjuntaven mínimament. Ben mirat, la música podia escoltar-se i el temps no donava per més. No en tocaríem cap altra, de peça, la repetiríem tot el camí. Tanmateix la gent que, dreta damunt les vores, mira passar la processó, sempre és una altra gent. Teníem, però, un problema: no havíem trobat timbaler. I això era greu, francament greu, per al futur immediat d'aquella improvisada banda de música. “No voldràs que sortim sense timbal!”, que ens deia n'Antoni preocupat. I afegia prou condescendent: “Només que sàpiga dur una mica el ritme... i amb això ja en farem prou!” I finalment en trobàrem un, de timbaler: en Manolo Bonet (avui missioner a Ghana), al qual entestàrem el bombo. “Tu agafa la maça i segueix el compàs.” Quan Manolo, però, aixecà l'instrument, els músics més vells començaren a riure. “Vés alerta que pesa!, que el bombo duu molt de pes!”, deien crípticament. I riu que riuràs, i així sense aturar-se. Manolo Bonet no ho entenia. Nosaltres tampoc en captàvem, de la missa, la meitat. “Guaita que està ple de carn!”, insistien els músics. I més riotes encara.

A la fi, però, esbrinàrem què provocava aquella hilaritat. I és que el bombo en qüestió tenia un forat a la caixa per tal que les vibracions de la membrana poguessin expandir-se sense problemes en ésser colpejada amb la maça. I el forat quedava a la visual del timbaler que així podia observar a través seu tot l'interior d'aquell instrument enorme. Manolo hi mirà alhora que envermellia

de sobte. I això que era bru el seminarista! La caixa sencera del bombo estava folrada de nus femeníns, provocatius i esplendents. Vet aquí el perquè de les rialles, i d'aquells enigmàtics “alerta que pesa!”, “guaita que està ple de carn!”, que cridaven els músics més vells.

El divendres, però, tot succeí com esperàvem: La processó avançava tranquil·la als compassos d'una música florida i pesant. L'orquestra improvisada sonava tostemps l'única peça que havia assajat. Antoni dirigia la xaranga. Manolo marcava el ritme a cops de timbal. El vicari es mostrava joiós i les senyores lleugeres de roba continuaven en l'íntim secret de la música sagrada. I mentre això succeïa, la gent del carrer exclamava amb posat d'admiració: “Quina processó més polida! quin gran Divendres Sant!”

...

Hem quedat que vaig anar a escola a La Salle, dalt sa plaça Nova, a l'antic col·legi dels *hermanos*. Però en fer els deu anys, calia iniciar el batxillerat

A Alaior hi havia hagut una experiència d'ensenyament racionalista que aleshores jo desconeixia, malgrat que algun cop n'havia sentit parlar, però sempre -això sí- amb precaucions i de forma discreta. No vaig conèixer, com dic, l'escola racionalista, ni el mestre Duran, ni cap dels altres mestres d'aquella escola, molt anterior als meus temps, però sí que vaig ésser alumne d'una acadèmia -l'Academia Alayor- que també va representar un esforç humà i pedagògic prou considerable. L'any 1950 Espanya havia iniciat el seu procés de reconstrucció. La postguerra immediata ja s'havia acabat i començaven llavors a fixar-se les bases econòmiques i socials que van provocar el desenvolupament social i econòmic posterior. Però aquell any 1950 -any en què va néixer l'Acadèmia- el dèficit d'equipaments era encara anguniós.

Pel que fa a Menorca, l'ensenyament mitjà era cobert únicament per l'Institut de Maó (l'actual Joan Ramis) i, si bé des de la perspectiva actual, és clar que són mínimes les dificultats per a desplaçar-se, també ho és que, als anys cinquanta, les comunicacions i les facilitats de desplaçament que avui tenim no hi eren encara. Alaior tenia gairebé cinc mil habitatats i gaudia, només, d'ensenyament primari. ¿Què es podia fer per a encaminar tots aquells joves que tenien capacitat per als estudis superiors i que no disposaven de mitjans per a costejar-se les despeses que el batxillerat a centres oficials suposava? M'imagino que aquesta va ser la pregunta que va plantejar-se aquell grup de persones que va endegar l'Acadèmia. Al seu davant hi havia don Joaquín Pardo, un mestre nacional destinat a les escoles graduades. Natural de Salamanca, el mestre Pardo és un dels darrers representants que jo he conegut d'aquella raça de mestres integrals que tenien un saber enciclopèdic. Havia estudiat per salessià, però acabà casant-se amb una menorquina amb la qual fixà a Alaior la seva residència. Don Joaquín coneixia a fons els clàssics i, naturalment, el grec i el llatí. “El mot *acadèmia* -em deia- va adquirir un gran prestigi en el món modern per inspiració de la famosa Acadèmia de Plató. És un mot bell i ple de contingut, malgrat que nosaltres tenim aquí les possibilitats molt limitades.” I tant limitades, les possibilitats! Però com suplien amb esforç, aquells homes, aquestes mancances! Tots -o gairebé tots- els professors de l'Acadèmia eren mestres nacionals, excepte potser el senyor Ximenes, que era el cap de telègrafs. Això feia que les hores de classe fossin del tot intempestives, atès que s'havien de correspondre amb hores de descans. En efecte, els horaris de l'Acadèmia eren xocants i del tot inhabituals: de set i mitja a vuit i mitja del matí, de

dotze a dues del migdia, i a partir de les cinc del capvespre. Els entesos -que a Alaior sempre han estat molts- criticaven aquell funcionament a deshora, però els qui assistírem a les classes que es feien en els locals de les escoles, sabem el valor que tenien precisament aquells horaris estranys. Bé, potser ho sabem ara, perquè aleshores no valoràvem l'esforç. De tots aquells dies record, sobretot, l'hora matinera quan, abrigat i tremolós, sortia de casa amb els llibres sota el braç. La fosca envaïa encara els carrers empedrats del meu poble i jo agafava el carrer Major, girava pel carrer de la Sala, seguia pes Vergeret, i enganxava Baixamar fins que arribava a la plaça del Ramal. Pujava aleshores les llargues escales de les velles escoles i entrava a una d'aquelles tres aules enormes, de parets blanques molt nues i de sostres altíssims que una vella salamandra mai no aconseguia encalenticir. Si arribàvem uns minuts abans d'hora, fèiem una petita tertúlia al passadís, recolzats a la balconada que mirava meitat damunt la plaça i meitat sobre la caserna de la Guàrdia civil, avui ja enderrocada. “*Todo por la Patria*” deia el rètol de bandera espanyola, si fa no fa com aquell de *Tabacalera* que teníem a casa sobre la porta de l'estanc. En el meu curs érem vuit: tres al·lotes i cinc al·lots. Elles eren atentes i estudioses; nosaltres, un caos total.

Però si l'anada el matí era ràpida i silenciosa, la tornada a les nou era del tot diferent: lenta, tranquil·la, interminable... Sortíem en el moment precís que la vila havia despertat i tota ella es posava en marxa. Alaior era, a les nou del matí, com un gegant que es desvetlla i comença a moure's desordenadament. Aleshores ja no tornàvem pel camí dret i més curt, que era el que cadascú feia el matí, a primera hora (és clar que em refereixo, tan sols, als mascles, perquè elles, molt més endreçades, complien els deures amb força més sobrietat), sinó que travessàvem la plaça i pujàvem, ja sense presses, per la costa del Ramal. Tot just encetada, hi havia a mà esquerra un solar sense construir. Eren els camps de la part del darrera de cal mestre Xico en els quals hi record una bella araucària. I allí, tot sovint, hi començava la primera proesa del dia. Es tractava d'un gran jardí allargassat, atès que la casa de la qual aquest era annex, estava situada a l'altre carrer, és a dir al carrer oposat. Nosaltres obríem una barrera de fusta i, estrebats en un sortint que feia la barana, començàvem la prova: ¿Qui era el més potent de tots aquells bergants? S'obrien les apostes i, desafiant i desafiat, ocupaven els seus llocs a la barana. Els dos -si és que eren dos, naturalment- es descordaven la bragueta i... un, dos, tres, va! Aleshores un arc de líquid grogós es dibuixava per l'aire fins que el terra mullat, que era força més baix que el sortint de la barana, decidia el vencedor. Seguíem després Ramal amunt fins a la peixateria, que era situada al Carrer Nou, uns metres abans d'arribar a la plaça. Parada obligada i volta sencera pels mostradors, dins d'aquella sala molt freda, amb els taulells de marbre tots plens de peix que portaven de Fornells els pescadors. Allí hi passàvem una estona molt llarga.

-¿I això que és? -preguntàvem.

-Una cigala!

-¿I què són aquests peixos tan estranys?

-Saltabardisses.

-¿I tots aquests altres, què són?

-Això és gerret! ¿Que no ho veis, galifardeus?

I així cada dia. Després, en sortir, miràvem quines verdures havien tret al carrer, a ca na Bombo, i, tot seguit, ens acostàvem al mostrador del retratista que és encara allí mateix. Tot assolint ja la plaça, la creuàvem en diagonal fins arribar a la porta del Casino on entràvem per mirar els

quadres de la pel·lícula anunciada per al diumenge vinent. I el debat s'esdevenia inevitable: ¿Quina pel·lícula era més bona: la que feien as Casino o la que feien as Rincó? I sorgien entre nosaltres els bàndols que eren transsumpte d'un vell debat ideològic que la Dictadura havia ofegat, però que, sota les cendres, continuava prou encès encara. Nosaltres, però, això no ho sabíem. Ens limitàvem tan sols a seguir el corrent que marcava la tradició familiar. Perquè mai no parlàvem de política. Estranya paraula, aquesta, que algú havia proscrit del nostre univers.

...

Juntament amb l'església parroquial, l'església i el claustre de sant Diego, situats a la falda de la ciutat, a l'antic camí de Maó que es coneix amb el nom d'es Banyer, constitueixen un conjunt arquitectònic de gran bellesa que ha assolit la categoria de Bé d'Interès Cultural i s'ha integrat en el Patromoni Històric Espanyol.

Es Convent i el pati del claustre, denominat popularment sa Lluna, són els únics testimonis, avui molt alterats i amb no massa bon estat de conservació, de l'antic Convent de sant Diego, el primer, cronològicament, dels edificis alaiorencs aixecats durant el segle XVII. Sabem, en efecte, que, a partir d'una proposta feta l'any 1615 per Marc Trèmol, que era aleshores magnífic clavari de la Universitat d'Alaior, el Consell va cedir l'any 1623 una tanca que, segons ens conta Marquès Sintès, era denominada "ses penyes des figueral". També se'n cedí una altra que era propietat de Marc Trèmol, un coster de terra, de mestre Antoni Saura, i 150 lliures per a la construcció del convent. A canvi, la Universitat d'Alaior exigia als religiosos l'erecció del convent i un mestre de Gramàtica. Però la construcció del convent -com moltes obres de l'Esperit- va haver de superar grans entrebancs, entre els quals no fou el més petit la gran oposició, encapçalada pel Paborde i Vicari General de la Diòcesi, l'alaiorenc Bartomeu Pons, que va intuir el greu perjudici econòmic que l'erecció conventual podia ocasionar als clergues seculars de la parròquia, sobretot el derivat dels enterraments, que aleshores es feien dins les esglésies, els quals generaven, segons sembla, uns considerables beneficis. Hi hagué un plet sorollós davant el Tribunal Eclesiàstic de Mallorca que provocà una sentència episcopal de 1628, la qual decretava la possibilitat de continuar les obres. I, un cop aquesta fou ratificada, no sols pogué aixecar-se el nou convent dels franciscans, sinó que també s'hi pogueren enterrar els morts que així ho decidissin fent la corresponent processó a creu alçada.

Doncs bé, el claustre del Convent -el popular pati de sa Lluna-, passà a mans privades després de la desamortització i, paulatinament, va sofrir un procés de degradació considerable (fou convertit en habitatges i, fins i tot, allotjà alguna indústria), malgrat que continua essent un dels racons més típics i estimats de la ciutat.

L'església, que és tota blanca i molt sòbria, presenta una única nau única que té 20 metres de llargària per 10 d'amplària, amb quatre capelles per banda, que eren cinc en origen; però les dues darreres foren paredades en aixecar-se el cor sobre el portal major.

Desamortitzat el convent, l'església quedà en mans de la clerecia secular i ha estat fins fa poc oberta al culte. De fet, jo record com el diumenge de Rams, sant Diego es convertia en l'eix de la processó que recorria els carrers de la ciutat a partir de mitjan capvespre. Ara no sé exactament si la processó acabava al Convent (que amb aquest nom s'ha conegut sempre l'església) o si continua-

va, després, fins la parròquia. Sí que record, en canvi, que, en un moment determinat, la processó s'aturava a sant Diego on, amb l'església plena a vessar, un prevere feia el sermó de la Dolorosa. Tot just s'havien encetat aleshores els fruits del Concili Vaticà II i era obert el debat sobre la utilització del que, mediàticament, va qualificar-se com a *llengua vernàcula*. Acostumats al llatí, calia emprar aleshores la llengua del poble en el culte. Però això, que a Madrid no va causar cap problema, sí que va provocar-ne a Menorca, perquè... ¿quina era la nostra *lingua vernacula*? ¿Era el castellà? ¿era el català? El vicari creia que era el castellà, una llengua que, en la seva opinió, vestia bastant més que la llengua que nosaltres empràvem a la vida quotidiana. I record la seva imatge (gran i solemne) en un sermó de la Dolorosa, a sant Diego, un diumenge de Rams. Era nit fosca. La processó havia entrat dins l'Església després d'una llarga caminada i tothom esperava el sermó. De fet, els sermons del vicari eren un enfilall de mots desballestats que la gent escoltava amb un cert sofriment. Cop en sec s'aturava i els fidels obrien els ulls com dient: "Ara!", però res, ell tornava a partir de manera irremeiable. Acabar els sermons era per aquell home de Déu una tasca quasi impossible. I aquella nit el vicari pujà dalt la trona d'es Convent abillat amb un roquet damunt la sotana i el bonet de quatre puntes al cap. Ell era alt i molt gros. Majestuós. Féu el senyal de la creu i amb una veu parsimoniosa començà el sermó amb aquestes paraules: "In nomine Patris, et Filii et Spiritus Sancti. Dijo Pilatos a los judíos que llenaban el atrio del Pretorio: ¿Qué queréis que haga con ese hombre? Y los judíos gritaron: ¡Crucifijale, crucifijale!".

I jo, dret allí davant la Dolorosa, en sentir aquell "*crucifijale*" amb la jota castellana vaig pensar per mi mateix: "Lingua vernacula, Déu meu, lingua vernacula!"

...

Al carrer Major -que per això és el carrer principal- hi ha els dos edificis més destacats de l'arquitectura civil del meu poble: Can Salort i l'Ajuntament. Can Salort és un palauet del segle XVIII que pertanyia a l'única família de *senyors* que hi havia al poble, el qual fou adquirit fa molt poc pel Consistori amb la intenció d'allotjar-hi les dependències de l'extensió universitària a Menorca, dependents de la Universitat de les Illes Balears. La façana ens ofereix subdivisions verticals de pilastres encoixinades amb dos balcons barrocs. En el replà de l'escala hi ha una placa que recorda que el 9 de març del 1877, el Rei Alfons XII, va dinar en aquella casa senyorial amb motiu d'una visita a la ciutat. I jo record haver vist Carmen Polo de Franco al balcó de la casa saludant a una multitud que emplenava el carrer. Temps era temps, quan na Marta filava!

L'altre edifici destacat és el que allotja l'Ajuntament o La Sala, que és com anomenem en menorquí la seu del Consistori municipal. Es tracta d'un edifici del segle XVII que s'inaugurà com a seu de l'antiga Universitat l'any 1672, tot i que possiblement és una mica anterior, atès que així s'explica en el *Llibre de Proporcions i Determinacions del Consell* (1656-1679). I això malgrat la data (1613) que porta escrita l'escut de la ciutat que corona el balcó, que ens fa suposar que l'escut fou traslladat de l'antiga seu a la seu nova. La façana de l'Ajuntament està dividida en tres plantes, amb obertures a cadascuna de les tres. És d'estil renaixentista i ens ofereix un sòlida aspecte.

L'interior ens ve marcat per una gran escala que s'enlaira fins el primer pis, una escala *a la imperial*, que data del 1911. Aquesta escala, i en general tot l'edifici, ha estat objecte d'una profunda transformació dins la dècada dels vuitanta. De fet, a l'antiga casa senyorial, s'hi han agrupat avui

unes altres cases contigües que donen al carrer de la Sala i fins i tot al carrer Menor, maldant configurar un ample complex arquitectònic capaç d'encabir totes les oficines municipals. Pel que fa a l'edifici antic, diguem que la part corresponent a l'escala s'ha cobert amb un sostre de vidre que evita la pluja en el seu interior. També s'han picat les parets, que s'han deixat de pedra vista, s'han habilitat unes sales a la part baixa per a fer exposicions i s'ha refet tota una gran sala per a dedicar-la a activitats ciutadanes.

L'obra de refacció va realitzar-se durant el llarg mandat d'Antoni Pons Timoner, un home que ostentà l'alcaldia molts anys durant l'anterior règim i que, tret del breu parèntesi del primer ajuntament democràtic, ha presidit l'Ajuntament de la ciutat fins l'any 1995. He de reconèixer que a mi se'm fa estrany encara de no veure AP (Antoni Pons- AP-Aliança Popular, com ell mateix explicava), al front d'aquest Ajuntament. I és que AP fou un home que aconseguí el *desideratum* de tot polític populista: que d'ell s'expliquessin els més sucosos acudits i es contessin històries fantàstiques, fins el punt que, en parlar d'aquest home, ja no sabem on acaba la realitat i on la ficció comença. Però anem a l'edifici que és el marc en el qual hem d'ubicar aquesta història.

El saló d'actes de l'Ajuntament és espaiós i solemne, molt correcte per a la celebració dels plens municipals i per a acollir els actes corporatius. Les folrades parets ens mostren els retrats d'alguns alaiorencs il·lustres entre els quals hem d'esmentar el bisbe Guillem Goñalons (1642-1708), frare agustí que fou bisbe de Solsona; mossèn Ramon Villalonga (1550-1634), que fou un home molt sant i molt savi, segons ens diuen les cròniques; el pare Diego Saura Vell (1598-1631), jesuïta i missioner a Filipines; el paborde Marc Martí Totxó (1531-1617) al qual li va correspondre un difícil paper en el rescat dels captius de Constantinoble després de l'assalt dels turcs l'any 1556 (el recordat “any de sa desgràcia”); Joan Comas Camps (1900-1979), investigador emèrit de la universitat Nacional Autònoma de Mèxic i antropòleg de fama universal; o bé el doctor Josep Miquel Guàrdia i Bagur (1830-1897), metge i filòsof, potser el més gran exponent de la intel·lectualitat alaiorenca de tots els temps.

Dins la sala hi ha també un gran quadre que representa la figura del Rei Jaume II, el fundador de la ciutat i el retrat de Miquel Barçola i Cardona (1588-1664), senyor de Binifabini, de ses Coves i de Lucatx, comandat de les milícies locals de defensa que fou mort en un assalt dels berberiscs en el camí que va d'Alaior a s'arenal d'en Castell, en el lloc conegut com s'Olla de ses Coves, on els seus descendents hi aixecaren un monument funerari dos-cents anys més tard. I fou en època d'AP, quan la corporació adoptà com a bandera de la ciutat l'ensenya blava i or d'en Barçola, amb la creu de sant Andreu brodada en el centre.

Tornem, però, a AP, del qual tots els seus adversaris -i em refereixo, naturalment, als adversaris polítics del batlle- han de reconèixer que el batlle va encarnar, com molt pocs, el grau més sublim d'allò que podríem qualificar com el *què* més profund del sentir alaiorenc, si és que se'm permet d'utilitzar aquest joc de paraules. I record, sense anar més enfora, un divendres de festa major, amb la sala plena a vessar de gent que escoltava el pregó que pronunciava aquell any (1992) el meu germà Antoni, un alaiorenc de la diàspora que, malgrat tot, conserva força polític, el nucli essencial de la seva nissaga. Ell, gran amant de la música, ens parlava dels músics que a la ciutat havien fet història i anava enardint el to del discurs a mesura que aquest avançava. I jo observava com el batlle AP anava també augmentat el nivell de la seva atenció, que creixia de manera paral·lela al calor de les paraules. I a la fi del discurs, després de parlar del “Deixem lo dol” i d'aquell

“Al·leluia” del mestre Benet que es cantava al bell mig de la plaça, el matí del dia de Pasqua, a la processó de l’“Encuentro”, entre l’emoció enardida de tota una gent que tenia la pell de gallina -i això és literal-, Antoni acabà el seu pregó llegint unes glosses que havia preparat prèviament. AP, sentimental fins a la medul·la, glatia d’emoció, mentre dels ulls li vessaven unes grans llàgrimes.

*Som natural d'Aló
i mai en renegaré.
Sant Llorenç és es nostre patró
el primer que nombraré.
I en aquest sant volem fer
avui sa festa major.*

El meu germà quasi s’havia aixecat de la taula i continuava, diguem, semidret la lectura del glossat, mentre la sala vibrava amb el to dels seus versos. L’emoció creixia a l’engròs i ell continuava dient:

*Després d'aquest pregó
que tothom ha escoltat bé,
ja ne surt es fabioler
i també es caixer senyor.
I a tot aquell que d'amor en té
li encén sa sang d'emoció.*

I amb els ulls tots xopats, el batlle seguia commós les paraules vibrats d’aquell home que ja no recitava, ans cantava gairebé el seu discurs.

*Oh, sant Llorenç gloriós!
protegiu es poble d'Aló,
donau-mos salut i feina
i molta satisfacció.
I que tothom sigui feliç
en aquesta gloriosa diada.
I feguem una bona colcada
i tinguem un any millor.*

*Visca ses festes de Sant Llorenç!
Visca es poble d'Alaior!*

No cal dir que, amb els visques aquests, fou l’apoteosi. Aplaudiments ensordidors, emoció a vessar dins la sala, llàgrimes als ulls, sentiments incontenibles. Fins al punt que un AP impressionat i enardit, amb prou feines podia tancar aquell acte brillantíssim. Les paraules no li sortien (i això que mai no tingué cap problema a l’hora de dirigir-se a la gent), però a la fi va poder lligar uns

quants mots per donar l'enhorabona al pregoner d'aquell vespre, “un homo -va dir- que, com a alaiorenc que és, ha sabut captar com ningú es...” i s'aturà. Tractà llavors de prosseguir la frase començada, però era evident que AP, emocionat, no trobava la paraula escaient. “Un homo que ha sabut captar com ningú es...” I s'aturà altra cop. Res, que la paraula no li sortia. Però, a la fi, un cop d'inspiració va posar en boca de l'alcalde el mot que cercava i que tant li havia costat de trobar: “Un homo -digué- que, com a alaiorenc que és, ha sabut captar com ningú *es d'açò d'Aló*.” Sí, “*es d'acò d'Aló*”, aquestes van ésser, exactament, les seves paraules. I la sala va esclatar tot seguit en grans aplaudiments.

“*Es d'àçò d'Aló*” havia dit el seu batlle i, sens cap mena de dubte, tothom havia entès aquells mots enigmàtics d'AP. “*Es d'àçò d'Aló*”, m'he repetit moltes vegades. I he pensat que aquest deu ser, ben segur, el *quid* essencial del meu poble. O el que és el mateix: la *quidditas* profunda - com deien els filòsofs escolàstics- del meu ésser alaiorenc.